

Leed aan het kruis

Toen en nu

Liedbespreking

Het lied 'O liefde die verborgen zijt' is opgenomen als Lied 561 in het *Liedboek - Zingen en bidden in huis en kerk* (2013) en stond daarvoor als Gezang 176 in het *Liedboek voor de kerken* (1973). Het is een bekend lied, maar wie het goed bekijkt, ontdekt dat er meer diepgang in schuilgaat dan in eerste instantie lijkt.

Jeroen de Haan

'Dit lied heb ik zonder directe aanleiding geschreven, gewoon als dagelijkse krantenlezer'. Zo opent Jan Willem Schulte Nordholt zijn bijdrage in het *Compendium* bij het *Liedboek voor de kerken*. Dat is niet de eerste bron die je verwacht bij het lezen van Schulte Nordholts liedtekst 'O liefde die verborgen zijt'. Hij voegde daar overigens wel direct bij 'en met de vermaarde tekst van Pascal in gedachten': *Jésus sera en agonie jusqu'à la fin du monde: il ne faut pas dormir pendant ce temps-là*. 'Jezus zal in doodsstrijd zijn, zal hevig lijden, tot het einde van de wereld: men zal niet slapen gedurende die tijd'.

Tegen die achtergrond dient deze liedtekst gezongen en gelezen te worden. Uitdrukkelijk schrijf ik 'zingen en lezen' omdat deze tekst waarschijnlijk wel om overdenking vraagt wanneer je hem voor de eerste keer zingt of leest.

De tekst

Direct al in de eerste strofe kun je belangrijke vragen stellen. Wat kan ik mij voorstellen bij een 'eeuwigheid'? En wat is een 'diepe stilte'? Eerlijk gezegd: niets. Schulte Nordholt dicht in één zin deze bijna ondoorgrondelijke woorden: 'O liefde die verborgen zijt in diepe stilten eeuwigheid'. Het herinnert aan 1 Johannes 4:9: 'Hierin is de liefde Gods jegens ons geopenbaard, dat God zijn eniggeboren Zoon gezonden heeft in deze wereld, opdat wij zouden leven door Hem.'

Wanneer ik de eerste strofe verder lees, wordt het verhaal op mij, op ons, op de wereld betrokken: 'erbarm u over ons bestaan, het wordt verraden en verdaan.'

Langer nadenkend over deze tekst vormt 'in diepe stilten eeuwigheid' eigenlijk een mysterie. Want, en dan laat ik mijn oog al een beetje op de tweede strofe vallen, het gaat hier over de kruisiging van Jezus Christus op Goede Vrijdag. Met die gebeurtenis in het vizier wordt de 'liefde die verborgen zijt' pijnlijk duidelijk. Het Kyrie 'erbarm u over ons bestaan' beaamt dat 'het wordt verraden en verdaan'.

Die roep om ontferming geldt voor de gekruisigde liefde Gods alsook voor onze wereld hier en nu. Want de krantenberichten liegen er niet om.

Er gaat een bestaan verloren. Dat is de opening van de tweede strofe: 'Hoe achteloos in ons midden wordt het kostbaar mensenbloed gestort'. Dat gaat vandaag de dag nog steeds door.

Het 'kostbaar mensenbloed' doet me ook direct denken aan Psalm 72, waar de vierde strofe afsluit met 'Hun bloed is kostbaar in zijn ogen.' Schulte Nordholt kende die tekst; sterker nog, hij was degene die deze berijming dichtte.

De tweede helft van deze strofe vervolgt 'en in het onbarmhartig licht het kruis des Heren opgericht.' Het gebeuren aan het kruis geschiedt in onbarmhartig licht. Het is een praktijk die het licht niet kan verdragen.

Daar gaat een dubbelheid in schuil, omdat de Zoon van God

naar de wereld is gezonden om ons te bevrijden. Daarvoor moest Hij lijden aan het kruis, en wordt achteloos in ons midden het mensenbloed gestort. Door deze tekst worden wij ook toeschouwers die bij dat kruis staan. Die dubbelheid is enerzijds Gods verlossende daad, anderzijds zijn wij nog steeds getuigen van kruizen die dagelijks in onbarmhartig licht worden opgericht. Nog dagelijks gaan er levens verloren.

De derde strofe borduurt verder op wat in de voorgaande strofe(n) aan de orde is: 'De minsten van de mensen zijn daar uitgestrekt in angst en pijn'. Dat is een gedachte aan Matteüs 25:24, 'Voorwaar, Ik zeg u, in zoverre gij dit aan één van de minsten niet gedaan hebt, hebt gij het ook aan Mij niet gedaan.' Jezus stelt zich hiermee gelijk aan mensen. Wie het 'uitgestrekt in angst en pijn' meer letterlijk wil nemen, ziet de gekruisigde hangen.

De tweede helft van deze strofe vervolgt met 'Tot aan het eind der wereld lijdt Christus in hun verlatenheid.' Daarin klinkt Psalm 22: 2 door 'Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij mij verlaten, verre zijnde van mijn verlossing, bij de woorden van mijn jammerklacht?' Ook de tekst van de eerder genoemde filosoof en theoloog Blaise Pascal (1623-1662) horen we: 'Jezus zal in doodstrijd zijn, zal hevig lijden, tot het einde van de wereld'. Hoe treffend is het vervolg dat Pascal schrijft 'men zal niet slapen gedurende die tijd.'

Met wederom die krantenberichten voor ogen, lijkt de wereld nog in een diepe slaap. Wanneer de klemtoon komt te liggen op het woord 'lijdt', aan het einde van de derde regel, valt mijns inziens daaruit op te maken dat Christus tot op de dag van vandaag dus nog steeds lijdt. Christus, als mens onder de mensen.

'O liefde uit de eeuwigheid, die met ons mens geworden zijt', zo opent de vierde strofe. Die menswording staat beschreven

in Matteüs 1:23: 'Zie de maagd zal zwanger worden en een zoon baren, en men zal Hem de naam Immanuël geven, hetgeen betekent: God met ons.' Zo staat 'God met ons' voor de liefde uit de eeuwigheid. Aan die liefde vertrouwen wij onze bede toe: 'laat ons niet alleen in al het duister om ons heen.' Duister, het teken van totale verlatenheid.

De vijfde strofe is het vervolg op de vierde. De opening 'opdat' is bijna voorwaardenscheppend: 'laat ons niet alleen, opdat wij U niet verlaten'. Eigenlijk staat daar ook: zonder U kunnen wij het niet.

De tweede helft vervolgt: 'maar bij U zijn in al de pijn waarmee de mensen mensen zijn.' Dat is een opgave die menselijkerwijs niet te volbrengen is. Wanneer we dit zien vanuit het perspectief dat 'God met ons' als mens onder de mensen is, dan is dit een 'met ontferming bewogen-zijn' richting de medemens.

Schulte Nordholts persoonlijke achtergrond

In een *In memoriam* Jan Willem Schulte Nordholt¹ schreef Wim Pendrecht²:

In een verantwoording tot zijn 'Verzamelde Gedichten'³ schreef Schulte Nordholt: 'Ik ben aanwezig in mijn gedichten, zij tekenen namelijk nauwkeurig, verbeeld ik mij, mijn levensloop. Zij vertellen, verbeeld ik mij, hoop ik, als in een

spiegel, wat in mijn leven de essentialia waren, de waarachtige angsten en vreugden.' Ook in zijn meer functionele poëzie, zijn gedichten om te zingen, zijn kerkliederen dus, was Schulte Nordholt altijd vertellend aanwezig. [...] In dezelfde verantwoording schrijft de auteur even verder: 'Ik heb er een soort onverschilligheid tegenover alle dogmatiek aan overgehouden en een diepe bewondering voor de taal van de oude joodse boeken en van de oude Kerk, een

Jan Willem Schulte Nordholt (1920-1995) in 1967. Foto: Rijksuniversiteit Leiden

taal zo open dat ze daarom ook wel heilige schrift genoemd mag worden. Misschien wel de heiligste van alle heilige schriften waarmee wij mensen de ruimten om ons heen verkennen. Dat is een kwestie van geloof.'

Eveneens in dit *In memoriam* schreef Pendrecht dat Schulte Nordholt tot de ontdekking kwam dat de taal van de traditie geen gesloten systeem van een ver verleden vertegenwoordigde, maar dat álle taal openstond voor nieuwe vergezichten en visioenen.

Het onderstreept die dubbelheid van het toen en nu, zoals die in het lied doorklinkt.

De melodie

De hypodorische melodie straalt rust uit. Dat komt door de keuze van deze modus en door de gaande beweging van de melodie, welke zich stapsgewijs voortbeweegt. Een enkele tertssprong onderbreekt deze beweging.

De eerste regel beweegt zich voornamelijk boven de tonica. De tweede regel vervolgt met het verder aftasten van het gebied boven de tonica, om vervolgens in de derde regel, die zich nog steeds boven de tonica afspeelt, de noot 'es' aan te doen. Naast het feit dat deze noot de hoogste is in dit melodische verhaal, fungeert deze ook als een emotioneel hoogtepunt. Zo stapsgewijs als de melodie naar die noot toe werkt, zo daalt deze ook stapsgewijs af. In de laatste regel komt de melodie weer tot rust door eenzelfde slotformule als in de eerste regel.

Witte Donderdag of Goede Vrijdag?

Lied 561 is ondergebracht in de rubriek 'Veertigdagentijd'. Gezien de thematiek is het een lied dat meer geënt is op de Witte Donderdag en Goede Vrijdag vanwege het in de onvoltooid tegenwoordige tijd gedichte 'achteloos uitstorten van mensenbloed' en het kruis dat wordt opgericht, en evenzeer vanwege de resonantie van Psalm 22.

Natuurlijk heeft dit lied ook zeggingskracht in de veertigdagentijd, maar dan mist het mijns inziens dat aanhaken bij de thematiek zoals die juist op Witte Donderdag en Goede Vrijdag aan de orde is.

Tenslotte

Door dit lied worden wij meegenomen in het verhaal. Wij staan als het ware bij het kruis en aanschouwen het gebeuren. De tekst vraagt om overwegen en heroverwegen.

Hij leed aan het kruis, maar het is ook in breder perspectief: het leed aan het kruis. Wij staan ermee oog in oog. Oog in oog met die Ene, maar ook ten opzichte van de wereld.

Wij zingen ons dit lied te binnen. Dat maakt dat wij ook verantwoordelijk zijn voor die wereld, voor dit universum.

Met de melodie die Willem Retze Talsma componeerde, heeft dit lied een meditatief karakter gekregen. Het laat de tekst goed tot zijn recht komen. Rest ons om de wereld tot recht te laten komen...

¹*Organist & Eredienst*, Maandblad voor de Gereformeerde Organistenvereniging, 1995, nummer 10, pag. 204

²Wim Pendrecht is het pseudoniem van Cornelis Willem van der Neut (1930-2014)

³Uitgeverij De Prom, Baarn, 1989